

İRAN'IN BATI/ABD İLE YAKINLAŞMASI VE MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

*The Rapprochement of Iran with the West/the US and the Role of Turkey in the
Negotiation Process*

Yrd. Doç. Dr. Yusuf SAYIN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, yusuf.sayin@hotmail.com.tr

Sayın, Y. (2017 İran'ın Batı/ABD İle Yakınlaşması Ve Müzakere Sürecinde Türkiye'nin Rolü, International Journal of
Academic Value Studies, Vol: 3, Issue:9; pp:442-453 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
07/03/2017
Makale Yayınlanma Tarihi
The Published Date
31/03/2017

Anahtar Kelimeler

İran, Batı/ABD, Nükleer
Müzakereler, Türkiye'nin
Rolü, Yakınlaşma

Keywords

Iran, the US, Nuclear
Negotiations, Turkey's
Role, Rapprochement

JEL Kodları: F5, F50, F51,
F53, F55, N45

ÖZ

İran-Batı yakınlaşmasının bir bakıma Doğu-Batı yakınlaşmasına yönelik önemli bir adım olduğu düşünüldüğünde, nükleer müzakereler çerçevesinde ABD ve Avrupa'nın İran'la yürüttüğü müzakereler aynı zamanda Doğu-Batı arasında bir 'yumuşama'ya da işaret etmektedir. Her ne kadar Trump'ın Başkanlığı devralmasıyla birlikte İran'la ilişkiler yeniden 'gözden geçirilme'ye başlasa da, İran'la varılan 'nükleer barış', bazı uluslararası ilişkiler ve dış politika gözlemcileri tarafından 'başarısız' bir başkan olarak adlandırılan Obama'nın ve başkanlık döneminin nevi şahsına münhasır 'bir başarı hamlesi' olarak görülmektedir. Hem İran hem de ABD için yeni bir yumuşama döneminin aktörleri olarak görülmüş olan Ruhani-Obama uzlaşısında -süreçte çok önemli katkıları görmezden gelinse de- Türkiye'nin iştirakini yadsımak mümkün değildir. Hakkı teslim etmek gerekirse; 2015 yılında Nükleer Barış'la neticelenecek İran'la bu uzlaşmaya ulaşılmasında Türkiye'nin payı ve katkısı büyüktür. Türkiye, bu diplomatik gelişmede de Doğu-Batı dünyaları arasındaki köprü vazifesini ve arabuluculuk işlevini başarıyla icra etmiştir. Bu çalışmada, Obama-Ruhani görüşmesi ile başlatılan nükleer müzakereler, İran-Batı yakınlaşması, Türkiye'nin süreçte katkıları ve ulaşılan ABD ile İran arasındaki diplomatik uzlaşının bölgeye ve küresel siyasete etkileri ele alınmış; çalışma, Türkiye'nin sürece katkısının en yoğun olduğu 2012-2014 dönemi ile sınırlandırılmıştır.

ABSTRACT

Having considered the rapprochement of Iran and the West is a crucial and important step towards the rapprochement of the East and the West in one respect, the negotiations that the US and Europe conducted with Iran on the nuclear negotiations point to a 'softening' between the East and West worlds at the same time. Although the relations with Iran have begun to get tensed up by Trump's takeover of the Presidency again, the 'nuclear peace' having come with Iran is seen as 'an extraordinary success' which is special to President Obama and his Presidency, who is called as 'an unsuccessful president' by some international relations scholars and observers of foreign policy. It is not possible to deny the contribution of Turkey to reach the diplomatic and politic consensus of Ruhani-Obama, who are seen as actors of a new softening period for both Iran and the US - despite its vital contributions are ignored later-. To deliver; the share and contribution of Turkey is great to arrive at this compromise that would conclude in the nuclear agreement in 2015. Turkey has successfully managed its function to be a bridge and a mediatory between the East and the West worlds also in this diplomatic development. This study discusses the nuclear negotiations initiated by the Obama-Ruhani Interview, the Iran-West rapprochement, the intervention of Turkey during the process, and the regional and global political effects of the diplomatic reconciliation between the United States and Iran. Additionally, it has been limited with the period of 2012-2014 when Turkey's contribution became the most intensive.

1. GİRİŞ

11' inci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, "Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana diplomasinin elde ettiği en büyük zaferlerden birisi" olarak değerlendirdiği 2015 yılında İran ile Batılı devletler arasında imzalanan nükleer anlaşma, kuşkusuz yakın dönem siyasi tarihinin en çekişmeli ve tartışmalı dönüm

noktalarından birisi olarak kayda geçmiştir. İran'ın nükleer programında kısıtlamaya gitmesi karşılığında Tahran'a Batı tarafından uygulanan yaptırımların aşamalı olarak hafifletilmesini öngören anlaşma, bir yandan ABD'de de Obama'nın başkanlık döneminin bir 'zaferi' olarak değerlendirilirken, Ruhani ile başlayan ılımlı İran siyasetinin ipuçlarını sunar mahiyette olmuştur. Her iki ülkede de anlaşmayı imzalayan taraflara yönelik çok sert eleştiriler yöneltilirken, anlaşmanın çok yoğun oranda manipüle edilmeye çalışıldığına şahit olunmuştur. Söz konusu Anlaşma, İran ve müttefiklerince sevinc içinde karşılanırken, Türk dışişleri –süreçteki kendi rolüne de önemle işaret ederek– anlaşmayı çok önemli bir diplomatik hamle olarak görmüştür. İsrail ise anlaşmaya en çok tepki gösteren ülkelerin başında yer almıştır. ABD Başkanı Obama ile İran Cumhurbaşkanı Ruhani arasında 15 dakika süren bir telefon görüşmesi ile başlayan müzakereler, Türkiye'nin arabuluculuğunda ve P5+1 Grubu'nun iştirakiyle gerçekleşmiştir. Ruhani-Obama görüşmesi, İran'ın bölgesel liderliği ve etkinliği ele geçirmesinde, uluslararası politikada kilit bir konuma yükselmesinde ve sahip olduğu devlet kimliğinin gözden geçirilmesinde kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. ABD-İran ilişkileri açısından bir dönemeç olmakla beraber, Türk-İran ilişkileri bağlamında da bir milat kabul edilebilir. İran'ın, ABD ve uluslararası toplumla bir barışa ulaşması, uluslararası politik dengeleri değiştirme potansiyeline sahip olduğu gibi, siyasi tarihin İran'a yeniden bir şans tanınmasına ve bunun aynı zamanda Şii blokunun güçlenmesine yol açacağı öngörülebilir. 2017 yılının ilk çeyreğine kadar bu çerçevede yaşanan gelişmeler, bu gelişim ivmesini doğrular mahiyet taşıdığı ifade edilebilir.

Bu çalışmanın konusu İran ile Batı arasında İran'ın nükleer programı üzerine sürdürülen diplomatik görüşmeler ve müzakerelerin uluslararası ilişkilere yansımalarıdır. Çalışmada konu, İran-Batı yakınlaşması, nükleer müzakereler ve Obama-Ruhani görüşmesi, Türkiye'nin sürece dâhil olması ve ABD/Batı ile İran arasında sürdürülen müzakerelerin uluslararası ilişkilere yansımaları başlıklarıyla ele alınmıştır. Çalışmada yöntem olarak, tarihsel araştırma metodundan yola çıkılarak, Batı/ABD, Türkiye ve İran arasında karşılaştırmalar yapılmış; konunun tarihsel süreçteki gelişimi ve yine ilgili dönemlere ve aktörlere tarihsel yansımalarına yer verilmiştir.

2. İRAN-BATI YAKINLAŞMASI

2.1. Nükleer Müzakereler ve Obama-Ruhani Görüşmesi

Amerikan Başkanı Obama 27 Eylül'de düzenlediği basın toplantısında Amerikan dış politikasında iki yeni önemli fırsata işaret ederek, sürpriz bir şekilde 1979 İran Devrimi'nden bu yana ABD ve İran arasında ilk görüşme olarak (ikametgâhından ayrılıp havalimanına gitmekte olan) İran Cumhurbaşkanı Ruhani ile 15 dakika süren bir telefon konuşması gerçekleştirdiklerini ve *"İran'ın nükleer programı konusunda bir anlaşmaya varılmasına yönelik devam ettirdikleri çabaları ele aldıklarını"* kaydederek, İran'la, *"...ileriye doğru yol almada önemli engeller elbette çıkacak olmasına ve başarının hiçbir şekilde garantisi olmamasına rağmen, kapsamlı bir çözüme"* (The White House, 27.09.2013) ulaşabileceğine inandığını ifade etmiştir. Özetle; dış politikada önemli fırsatlara işaret eden Obama, İran'ın nükleer programı üzerinde bir anlaşma sağlanabileceğine işaret etmiştir. Konuşmanın orijinal metninden bazı satırbaşları şu şekildedir:

"Dışişleri Bakanı John Kerry'i İran hükümetiyle diplomatik çabaların devam ettirilmesi için görevlendirdiğini" kaydeden Obama, Cumhurbaşkanı Ruhani ile birlikte *"...bir anlaşmaya varmak için P5+1 ülkeleriyle koordinasyon içinde ve hızlı biçimde çalışmaya devam etmeleri için"* ekiplerine talimatlar verdiklerini ve *"bu süreç boyunca ABD olarak, İsrail dâhil, bölgedeki müttefik ve dostlarıyla yakın temas halinde kalmayı sürdüreceklerini"* (Anadolu Ajansı, 27.09.2013) belirtmiştir. Konuşmasında, Dini Lider Hamaney'in nükleer silahlar konusunda fetvasını hatırlatan Obama, Ruhani'nin, İran'ın asla nükleer bir silah geliştirmeyeceğini beyan ettiğine işaret ederek ve *"İran'ın yükümlülükleri bağlamında İran halkının nükleer enerjiye ulaşmaya hakkına saygı duyduklarını"* (The White House, 27.09.2013) söyleyerek, İran'ın halen geçerli olan uluslararası yaptırımların hafifletilmesini sağlayacak anlamlı, şeffaf ve doğrulanabilir eylemlerle test edileceğini ifade etmiştir. İran'a ilk yaptırım/ambargo, 1987'de ABD tarafından İran mallarına karşı uygulanmıştır. 2006–2010 yılları arasında Birleşmiş Milletler (BM), nükleer sorun dolayısıyla İran'a dört ayrı yaptırım kararı almış; 2011'de Avrupa Birliği (AB), uranyum zenginleştirmede kullanılan malzemelerin satışını yasaklayan ve nükleer programa destek veren bazı kişilerin hesaplarını donduran ve AB ülkelerine girişlerine yasak getiren bir dizi yaptırımı uygulamaya koymuştur. 2012'de çok ağır bir petrol ambargosunu uygulamaya koyan AB, sigorta, altın ve kıymetli metal ticareti ve denizcilik gibi alanlarda İran İslam Cumhuriyeti'ne (İİC) karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır (Sargın, 28.11.2012).

Obama'ya göre barışçıl bir çözüm, İran'la ABD arasında saygı çerçevesinde karşılıklı çıkarların sağlandığı yeni bir ilişki için büyük bir hamle ve aynı zamanda İran'la uluslararası toplum ve bölgedeki diğer ülkeler arasında daha iyi bir münasebetin tesisini kolaylaştıracak bir adım olarak değerlendirilmelidir. Konuşmasında İran halkına pozitif mesajlar veren ve yeni İİC yönetiminden umutlu olduğunu kaydeden Obama, bu başlatılan sürecin “eşsiz bir fırsat” olduğunu ifade ederek; *“Sadece söz yeterli değildir. Uluslararası toplumun güvenini sağlayacak adımları görmeliyiz, yani uluslararası sorumluluklarını tam olarak yerine getirerek nükleer silah sahibi olmayacaklarını göstermek zorundalar,”* (Euronews, 30.09.2013) şeklinde uyarılarda bulunmuştur.

Ruhani-Obama görüşmesinin yaptırımlar ekseninde gerçekleştiğini ifade eden İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Irakçi'ye göre, *“gerginliklerle dolu bir tarihin bir tek telefon görüşmesi, müzakere ve görüşmeyle istenilen uygun konuma gelmesi zor”* dur (Abna Haber Ajansı, 29.09.2013). İran İslami Şura Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaeddin Burucerci göre ise bu görüşme, İran'ın dünyadaki konumunun ne kadar önemli olduğunu göstermesi ve görüşmenin İran'ın iktidarının göstergesi olması yönünden önem arz etmektedir. 30 Eylül'de yaptığı açıklamada İran'ın “Ek Protokol'e katılmasını isteyen John Kerry'nin sözlerini değerlendiren” Burucerci ise *“nükleer zenginleştirme düzeyini İran belirleyecek, John Kerry değil... John Kerry bilmeli ki bu konuda meclis karar veriyor”* diyerek, Amerika'nın İran aleyhinde “zalimce” ve “mantık dışı” uygulamaları devam ettiği takdirde Meclis'in “Ek Protokol”ü kabul etmeyeceğini, zira milletvekillerinin yasal milli haklara karşı hassasiyet gösterdiğinin altını çizmiştir (Mehr News Agency, 30.09.2013).

Obama-Ruhani görüşmesine Türk tarafından ilk yorum, görüşmeyi memnuniyetle karşıladığını ve uzunca zamandır böyle diyalog olmasını teşvik ettiğini ve bunun bir başlangıç olduğunu ifade eden dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, *“Komplekslerden arınmak lazım. Başkasının başarısından ürkerek iş yapılmaz. Bu görüşmelerle nükleer silah tehlikesinin giderilmesi, Türkiye'yi rahatlatır. Elinde silah olan bir komşu, ürküntüye yol açar. Konuşması, yürüyüşü değişir. Savaş ve nükleer silah tehdidinden en fazla biz rahatsızlık duyarız. İkincisi, ekonomik olarak işimize çok yarar. Ambargo kalkar. Banka sistemi çözülür. Şimdi İran'la iş yapamıyoruz. Ambargoya uyuyoruz. TÜPRAŞ bile sıkıntı çekiyor. Barış sağlanırsa yeni boru hatları inşa edilir. Süreç her iki taraf için de zor, hızlı bir sonuç beklemek yanlış ve iki tarafta da şahinler olsa da şu anda yönetimde olmamalarını şanstır”* (Bilici, 30.09.2013) diyerek, İran'la bir uzlaşının yakalanmasının Türkiye'nin de elini rahatlatacak bir gelişme olacağını ve bölgenin daha güvenli bir sahaya dönüşeceğinin önemine vurgu yapmıştır.

İİC Cumhurbaşkanı Ruhani de kendi Twitter hesabından görüşmeyi teyit ederek, *“ABD Başkanı ile bölgesel konular başta olmak üzere diğer konuları da çözmek için diyalogun sürdürülmesi ve işbirliğinin artırılması için dışişleri bakanlarının çalışacağını”* (NTV, 28.09.2013) beyan etmiştir. Ayrıca *“nükleer program konusunda dünya güçleriyle yapılacak görüşmelerin, kısa sürede”* sonuçlanmasını umduğunu söyleyen Ruhani, (New York'ta BM Genel Kurul toplantılarında bulunduğu esnada) *“Obama'nın, nükleer sorunun acil çözümü konusunda kendisini iyimser düşünmeye itecek yeni bir ton ortaya koyduğunu,”* (Amerika'nın Sesi, 28.09.2013) da dile getirmiştir. *“İslam inkılabı rehberinin siyasetleri çerçevesinde halkın isteklerinin uygulayıcısı olduğunu ve İran halkına ve dış siyasette değişimlere dayalı taahhütlerine bağlı kaldığını”* ifade eden Ruhani, *“dış politikada değişimlerin¹ İran halkının ulusal talepleri yönünde olduğunu”* ve *“ABD başkanı Obama ile telefon görüşmesinin asıl mihverinin de İran'ın nükleer haklarının korunması çerçevesinde olduğunu”* (Mehr News Agency, 30.09.2013) söylemiştir.

İran-ABD diplomatik temaslarının ve İran Devrim'inden bu yana ilk resmi görüşme olarak odak noktasını nükleer görüşmelerin oluşturduğunun altı çizilmelidir. İran'ın nükleer programı üzerine son altı yılın en üst düzeyde ve direk görüşmesi, ABD Dışişleri Bakanı Kerry ile İİC Dışişleri Bakanı Zarif arasında 27 Eylül 2013'te gerçekleşmiştir. Toplantıya P5+1 Grubu üyeleri de katılmış; toplantıda, 15 Ekim'de Cenevre'de kapsamlı görüşmeler yapılmasına karar verilmiştir (The Guardian, 27.09.2013). Hem Kerry hem de mevkidaşı Zarif, yaptıkları görüşmenin verimli ve yapıcı olduğuna işaret ederken, Kerry, Zarif'in gelecek olasılıklar/imkânlar açısından farklı bir tonda ve vizyonda kendilerine yaptığı sunumdan memnun kaldıklarını ifade etmiştir. Detay vermekten kaçınan Kerry, bir sonraki aşamada gerçekleşecek müzakerelerin insanların İran'ın nükleer programı konusundaki soru işaretlerine bir cevap bulmayı çabalayacağını sözlerine eklemiştir (Gearan, 26.09.2013).

¹ Yurt Dışında Yaşayan İranlıların İşlerinden Sorumlu Yüksek Konseyi Başkanı Ekber Torkan, Cumhurbaşkanı Ruhani'nin, İran-ABD arasında direkt uçuş hattı düzenleme yollarının aranmasına vurgu yaptığını söylemiştir (Mehr News Agency, 30.09.2013).

P5+1 Grubu, daha önce İran'ı % 20 seviyesinde zenginleştirilmiş uranyum üretmekten ve depolamaktan vazgeçmeye davet etmiş ve İran'ın Ferdo yer altı uranyum zenginleştirme tesisini kapatmasını isteyerek bunun karşısında İran'a uygulanan yaptırımların esnetileceğini bildirmişti. BM'nin beş daimi üyesi Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Federal Almanya ve Birleşik Krallık'tan oluşan P5+1 Grubu (veya E3+3 Grubu), 2006 yılında İran'ın nükleer programına dair diplomatik çabalara başlamışlardır. P5+1 görüşmeleri, iki strateji üzerine tasarlanmıştır: bir taraftan İran'la diyalog kurularak müzakereler teşvik etmek; müzakerelerden sonuç alınamazsa her evrede yaptırımlar ağırlaştırılarak İran'ın pozisyonunu değiştirmek sağlanacaktır.

Müzakerelerden sonuç alınamayınca, BM, Rusya ve Çin çekincesine rağmen, nükleer ve füze yapımına ilişkin maddelerin ticaretini yasaklayan, nükleer programla ilgili kişi ve şirketlerin mal varlıklarını donduran ve vize sınırlaması getiren yaptırımlar uygulamaya konulmuştur.² Bu yaptırımları yeterli görmeyen AB ve ABD ek yaptırımlar uygulamaktan da çekinmemiş; P5+1 ülkelerinin 2006 yılında İran'ın uranyum zenginleştirme ve yeniden işlemeyle ilgili bütün faaliyetlerinin durdurulması, Ek Protokol'ün uygulamaya konulması ve nükleer yakıt garantisiyle ortak projeler marifetiyle hafif su reaktörünün kurulması önerilerinin İran tarafından zenginleştirme faaliyetlerinin durdurulmasının reddedilmesiyle karşılık bulması, P5+1 Grubunu 2008'de tekrar aynı öneride bulunmaya sevk etmiştir. 2008 yılında İran ve P5+1 Grubunun karşılıklı öneriler sunmalarına rağmen, 2008 yılında yapılan Genevre görüşmeleri sonuçsuz kalmıştır. 2009 Haziran'ında İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'ndan (UAEK) yakıt ikmali istemesi üzerine Ekim 2009'da takas üzerinde prensipte anlaşılmıştır. İran'ın takas anlaşmasında değişiklik isteği ve anlaşmayı uygulamaktan çekinmesiyle taraflar arasında yeniden güvensizlik artmıştır (Arıkan, 2012: 1-2).

2.2. Türkiye'nin Sürece Dâhil Olması ve Nükleer Görüşmeler

2010 yılında çok önemli bir gelişme olarak, İran, Türkiye ve Brezilya arasında Nükleer Takas Anlaşması/Tahran Bildirisi (Cnntürk, 17.05.2010) imzalandı. Anlaşmaya göre İran, Netenz ve Irak tesislerinde bulunan santrifüjlerdeki %3,5 seviyesinde zenginleştirilmiş 2000 kilo civarındaki uranyumun 1200 kilosunu emanet olarak Türkiye'ye gönderecek, bir ay içinde gerçekleşmesi öngörülen bu nakilden sonra makul bir sürede Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü'nün yakıt ihtiyacı için %20 zenginleştirilmiş 120 kilo uranyumu UAEK vasıtasıyla İran'a teslim edecek (UAEK, Fransa, Rusya ve ABD bir yıl içinde 120 kilo %20 zenginleştirilmiş uranyum yakıtını İran'a sağlayacak) ve bu teslimin gerçekleşmesinden sonra Çekmece Nükleer Tesisleri'nde muhafaza edilecek İran uranyumu, daha sonra ajansa teslim edilecekti (Karaağaçlı, 2010). Grup, bu anlaşmanın İran'ın uranyum zenginleştirme çabasını sınırlamadığını ifade ederek, anlaşmayı tanımayacağını bildirmiştir. Ayrıca İran, 2010 yılında uranyumu % 20 zenginleştirmeyi başardığından takas anlaşmasına duyulan gereksinim de ortadan kalkmıştır. Çok önemli bir gelişme olarak; bu Anlaşmayla P5+1 Grubu-İran görüşmelerine Türkiye'de ve Türkiye'nin arabuluculuğunda devam edileceği üzerinde mutabakata varılmıştır.

Takas Anlaşması'nın reddedilmesinden sonra P5+1 Grubu, UAEK Yönetim Kurulu'na uranyum zenginleştirme faaliyetleri ve Fordo tesisi inşaatının durdurulması ve Ek Protokol'ün onaylanarak UA EK'nin denetimlerine izin verilmesini isteyen bir tasarı hazırlayarak sunmuştur. 35 üyeli Yönetim Kurulu, 27 Kasım'da oy çokluğu ile İran'ı kınayan bir karar almıştır. Kararda, İran'ın zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasını isteyen BMGK kararlarına uyulmadığı ve Fordo'da tesise devam edildiği ifade edilerek, Ajansın İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlarla olduğunu doğrulayamadığı bildirilmiştir. İran'ın bu karara da tepkisi yüksek tonda olmuş; UA EK'yı sert bir dille eleştirerek, Natanz büyüklüğünde on tane daha zenginleştirme tesisinin yapılmasına karar verildiğini uluslararası kamuoyuna açıklamıştır (Sinkaya, 2009: 77-78). Bunun üzerine, İran'la sürdürülen nükleer müzakere süreci tekrardan kilitlenmiştir.

² İran, yaptırımların kırmak için farklı yollar izlemektedir; "...ABD'nin ambargosu nedeniyle elindeki kaynakları yurtdışında değerlendirmekte zorlanan İran, Türkiye'ye Dubai üzerinden giriş yaptı. 7-8 milyar dolarlık kaynağı elinde tutan İran kökenli fon Türkiye'de adımını Onur Air ve Ulusoy ile attı..." (Ekotrent, 28.09.2013). "...dış ticarete İran'a yıllık olarak yaklaşık 8 milyar dolar açık veriyoruz... Nihai olarak enerji ithalatımızı altınla ödemiş olduk... İran'ın 'kolunu bükme' isteyen ABD, belli ülkelere enerji ihracatı yapmasına izin verdiği İran'ın, bunun bedelini altınla da olsa tahsil etmesini engellemek için 2013 Temmuz başından itibaren İran'a altın ihracatını da yasakladı... Görünen o ki İran, Türkiye'ye ihraç ettiği gaz ve ham petrol karşılığında oluşan alacaklarının biriktiği mevduat hesaplarını kullanarak tam gaz altına çeviriyor..." (Gürses, 2013).

Türkiye'nin arabuluculuğunda 21-22 Ocak 2011 tarihinde İstanbul'da P5+1 ile İran arasında gerçekleştirilen görüşmelerde de bir sonuca ulaşılamazken, İran'ın nükleer programının sadece barışçıl amaçlarla olduğunu ortaya koyması gerektiği vurgulanırken yine UAEK'nin bunu teyit edemediği ifade edilmiştir. İran'dan pragmatik bir tavır ve olumlu bir yanıt beklendiği not edilirken, görüşmeler sonuçsuz kalmasına rağmen kapının İran için halen açık olduğu ve tercihin İran'ın elinde bulunduğu kaydedilmiştir. İran tarafı ise bu durumun bir diyalog çerçevesinden gerçekleşmesi yerine bir 'talimat' şeklinde gerçekleştiğini ve İran'ın kesinlikle barışçıl olmayan bir teşebbüsünün bulunmadığını açık bir dille ifade etmiştir (İKV, 2011). İki gün süren görüşmelerden sonra İran tarafı, BM yaptırımlarının sona erdirilmesi ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam etmesi konusunda ısrar edince, nükleer program konusunda bir anlaşmaya ulaşılmada yine başarısız olunmuştur (Arıkan, 2012: 2).

14 Nisan 2012 tarihinde, Batı'nın üst üste aldığı yaptırım ve ambargo kararlarının gölgesinde ikinci kez İstanbul'da İran ve P5+1 Grubu arasında gerçekleştirilen nükleer müzakerelerde çok somut kararlara ulaşılamasa da müzakereler ilk kez olumlu bir havada geçmiş ve görüşmelerde genellikle işbirliği mesajları teyit edilmiştir. 27 Eylül 2013'te tarihi Obama-Ruhani görüşmesinin habercisi niteliğini taşıyan II. İstanbul müzakereleri, AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Asthon'un ifadesiyle, genelde "yapıcı" ve "yararlı" bir havada geçmiştir. İran'ın "*Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın yükümlülüklerini*" yerine getirmesi gerektiğini söyleyen Asthon, İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl yollarla kullanma hakkına saygı duyacaklarını ifade etmiştir (Acar, 2012). Batı'nın sürekli taleplerde bulunduğunu, fakat ne vaat ettiklerini açıklamadıklarını ileri süren İran tarafı ise Zirve'de ABD'nin birebir görüşme talebini reddetmiştir. Mayıs ayında Bağdat'ta yeni bir zirve düzenleneceği kararı alınan bu toplantının, bir önceki zirveden on beş ay sonra yapılmış olması ve öncekilerine nazaran daha ılımlı ve geleceğe yönelik ümit verici bir havada geçmesi, İİC ve uluslararası toplum arasında sürdürülen müzakereler açısından oldukça önem arz etmiştir.

Mayıs ayında Bağdat'ta yapılan müzakereler, önceki zirveye kıyasla daha gergin bir havada ve ABD ve İsrail'in İran'ın nükleer tesislerini vurabileceği söylentilerinin gölgesinde icra edilmiştir. Zirvede önemli fikir ayrılıklarının olduğunun altı çizilirken, diplomasiye fırsat verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. P5+1 Grubu yine aynı taleplerde bulunurken, İran da aynı şekilde yaptırımların hafifletilmesini dile getirmiştir. Aynı yıl Haziran ayında Moskova'da düzenlenen nükleer görüşmeler ise sıkı pazarlık havasında, daha ciddi, açık ve zengin bir ortamda geçmiş; bu zirvede İran'la P5+1 Grubunun görüşlerinin birbirine biraz daha yakınlaştığı izlenmiştir (Iran Turkish Radio, 20.06.2012).

Bağdat ve Moskova'daki nükleer program üzerine gerçekleştirilen görüşmeler, hem nihai bir barışa ulaşılmada hem de uluslararası toplumun bu konuda somut bir adım atma iradelerinin göstergesi olması yönünden dikkate şayandır. İran'la yürütülen nükleer müzakereler kapsamında çok sayıda BMGK kararı ve UAEK raporu yayınlanmıştır. Ayrıca bu konuda pek çok deklarasyon ilan edilirken, Tahran, İstanbul, Moskova, Cenevre, Bağdat ve New York gibi merkezlerde müzakereler düzenlenmiştir. Bu arada, ABD Dışişleri Bakanı Kerry ile İran Dışişleri Bakanı Zarif arasında ilk kez 27 Eylül'de BM Genel Kurulu toplantıları esnasında gerçekleşen toplantıya P5+1 Grubu üyeleri katılmış ve toplantıda 15 Ekim'de İsviçre'de kapsamlı ve müstakil/dayanıklı görüşmeler yapılmasına karar verilmiştir.

15-16 Ekim'de Cenevre'de gerçekleşen görüşmelerde İran, belirli şartlar altında uluslararası uzmanlara ülkesinde bulunan nükleer tesislerde habersiz denetim yapabilmeleri için izin vermeye hazır olduğunu belirterek, yapılan müzakerelerde daha önceki benzer toplantılara kıyasla, nükleer bomba çekirdek kısmının üretiminden bir önceki aşama olan uranyumun % 20 oranında zenginleştirilmesi faaliyetlerinin durdurulması ve uluslararası denetçiler için İran'daki nükleer tesislerde daha geniş denetleme imkânı sağlanması gibi daha somut tekliflerde bulunmuştur. Bununla birlikte İran, zenginleştirilmiş uranyumun ülke dışına çıkarılmasını kabul etmeyeceğini, ancak zenginleştirme oranını müzakere edebileceğini rezerv etmiştir. İran ile 15-16 Ekim'de düzenlenen P5+1 görüşmeleri, "çok farklı bir atmosfer", "ihtiyatlı iyimserlik", "top İran'ın sahasında", "yararlı" ve

“önemli bir katkı” gibi değerlendirmelerle kesin bir sonuç alınmadan son bulmuş ve yeni müzakereler, Kasım ayına bırakılmıştır.³

Nükleer tesislerini uluslararası denetime açması, yaptırımların kaldırılması ve İran’ın nükleer programının barışçıl olduğunun uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi gündem maddeleriyle toplanan ve “ortak bir amaç” çerçevesinde “mutabakata varılması” çabaları sarf edildiği, İran’ın nükleer programdan vazgeçmesi karşılığında uygulanan yaptırımların sonlandırılmasının müzakere edildiği 7-9 Kasım 2013’te Ruhani’nin göreve gelmesinden sonra ikinci kez Cenevre’de yapılan görüşmelerde İran tarafının uranyum zenginleştirme faaliyetlerini tamamen askıya almayacağı ve buna karşılık Batı’nın İran’a uyguladığı yaptırımları kaldırmayacağı konusunda ısrar edilmesi ve sonuç metni üzerinde genel hususlar görüşülmesine rağmen nihai bir uzlaşmaya varılamaması sonucunda Kasım ayında “ihtiyatlı iyimserlik” havasında geçen nükleer müzakereler sonuçsuz kalmış ve taraflar arasında kesin bir anlaşmaya ulaşılamamıştır. 20 Kasım’da görüşmelere devam edileceği ifade edilen çözüm umutları, “pek çok somut gelişme”nin sağlandığı, “farklılıkların devam” ettiği, “uzlaşma sinyalleri”nin verildiği ve “ilerleme kaydedildiği”nin belirtildiği beyanlarla bir sonraki randevuya kalmıştır.⁴

ABD-İran ya da Obama-Ruhani yakınlaşmasında⁵, Ruhani’nin ABD ile pazarlığı kotarmak istediği görülmektedir. Özcan’a göre ABD ile İran, birbirine doğru hızlı koşmakta ve 34 yıllık mesafeyi bir anda kapatmak istemektedirler. Ruhani ise nükleer programla alakalı olarak yıllardan değil aylardan bahsetmektedir. Rus tarafı Şam rejiminin kimyasal silahlarını 9 ayda tasfiye etme sözünü verirken Ruhani İran cephesindeki pazarlığın da üç ay içinde sonuçlanmasını istemektedir. Genel Kurul toplantıları nedeniyle New York’ta Obama-Ruhani tokalaşması veya buluşması olmasa bile Hollande ile Ruhani bir araya gelmiş ve onun ötesinde 1979 yılından beri ilk defa bir Amerikan Başkanı (Obama) ile İran Cumhurbaşkanı (Ruhani)” (Özcan, 2013) telefonla görüşmüşlerdir. Tüm bu gelişmeler, İran’ın nükleer programı konusunda bir uzlaşmaya ulaşılmasında kilometre taşları olurken, nihai bir barışa ulaşılması konusunda umut ışığı olmuştur.

3. TÜRKİYE’NİN SÜRECE KATKISI VE ABD-İRAN DİPLOMATİK YAKINLAŞMASININ YANSIMALARI

İran’da rejimi elinde tutan güçlerin yaklaşımlarına bakılarak önümüzdeki yıllarda da İran’da çok fazla bir değişikliğin yaşanmayacağı, rejimin her geçen gün içine kapanmakta olduğu ve bunun faturasını da İran halkının ödediği (Şahin, 2013: 15) ifade edilebilir. Bir İran özdeyişi, “kediye odanın içine kapatırsanız, kapıyı açtığınızda üzerinize atlar” der. Bunun gerçekleşmemesi için Türkiye, özellikle nükleer müzakereler yoluyla İran ve uluslararası toplum/ABD-Avrupa arasındaki sorunların diplomatik yollardan çözülmesini ilkeli bir tutum olarak desteklemiş ve bu doğrultuda yukarıda da ifade edildiği üzere bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda 17 Mayıs 2010’da Türkiye, Brezilya ve İran arasında imzalanan Ortak Bildiri, bunun ilk adımını oluşturmuştur.

Bu konuya dair Türk Dışişleri, Türkiye’nin, Orta Doğu’da nükleer silahlardan arındırılmış bölge oluşturulmasını desteklemekte ve bu konuda bölge ülkelerini teşvik etmekte olduğunu ifade ederken, bu çerçevede, en başından beri İran’ın nükleer programından kaynaklanan soruna yönelik ilkeli bir tutum benimseyen Türkiye’nin bu sorunun diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğine inanmakta ve bu doğrultuda çaba sarf etmekte olduğunun altını çizmiştir. Söz konusu çözümün, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) yükümlülüklerini yerine getiren bütün ülkelerin nükleer enerjiden barışçıl amaçlar için faydalanma hakkını gözetmesi ve uluslararası toplumun kitle imha silahlarının yayılmasına ilişkin endişelerini karşılama gerekmekte olduğunu belirtmiştir. Dışişlerine göre, 17 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye, Brezilya ve İran tarafından imzalanan Ortak Bildiri diploması ve angajman yolunun açık olduğunu göstererek diplomasiye şans tanınması için gerekli koşulları hazırlamıştır. Söz konusu sorunun barışçıl yollardan çözümüne yönelik olarak Ortak Bildiri ile açılan

³ 15-16 Ekim Nükleer Müzakerelerine dair Bk. https://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131016_05_en.pdf, <https://www.tr.irna.ir/News.aspx?Nid=80863476>, <https://www.aa.com.tr/tr/s/240733--quot-iranin-plani-onemli-bir-katki-quot>, Erişim Tarihi: 11.11.2016.

⁴ 7-9 Kasım Nükleer Müzakerelerine dair Bk. <https://www.amerikaninsesi.com/content/iran-la-gorushmeler-ucuncu-gununde/1786881.html>, https://www.turkish.ruvr.ru/2013_11_09/Iran-AB-ve-ABD-temsilcilerinin-Cenevre-gorushmesi-sonuhsuz-bitti/, Erişim Tarihi: 15.11.2016.

⁵ CNN/ORC anketine göre Amerikan halkının % 75’i İran’la doğrudan görüşmeden yana. Ayrıca, Demokratların % 87’si, Cumhuriyetçilerin ise % 68’i İran’la diplomatik olarak direkt görüşülmesini istemektedir (CNN, 30.09.2013).

fırsat penceresinin kapanmaması ve İran'ın müzakere masasında tutulması için Türkiye Cumhuriyeti yaptırımlara hayır oyu kullanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 25.09.2013).

Türkiye'nin İran nükleer programına yönelik dikkate değer ilgisinin sebepleri, ABD'nin öncülüğünü yaptığı bazı Batı ülkelerinin Türkiye üzerine İran'a karşı kendileriyle işbirliği yapması için baskıda bulunması, İran nükleer programının bölgede yol açacağı muhtemel etkiler ve son yıllarda Türkiye-İran ilişkilerinde kaydedilen mesafe ile Türkiye'nin, nükleer programa ve onun muhtemel sonuçlarına yönelik daha tedbirli bir duruş almasıdır (Sinkaya, 2010: 67). Bununla birlikte, Türkiye'nin bu tavrının altında, Türkiye ve İran'ın derin tarihsel ilişkilerinin, bölgesel "komşuluk" ve "akrabalık" bağlarının ve aralarındaki mevcut çıkarların etkisinin olduğu da söylenebilir. Burada dikkate değer durum ise, İran'ın uluslararası politikada düştüğü zor durum karşısında bir destek çabası olarak Türkiye'nin, "stratejik müttefik"i ABD'yi ve Avrupa'yı ikna etmeye çalışması ve İİC'nin de Türkiye'nin desteğini aramış olmasıdır.

Türkiye ve İran, ortak çıkarlara bununla birlikte farklı yönelişlere sahip ülkelerdir. Türkiye, Batı ile birlikte hareket etmek yerine İran'la işbirliği yaparak Suriye'de barışın sağlanmasına yardımcı olabilir. Suriye sorununun gölgesi altında Türkiye'nin bir süredir İran nükleer müzakerelerine yönelik izlediği bu pozitif arabuluculuk tutumu, Türkiye-İran yakınlaşması olarak da mülhaza edilebilirken, Türkiye ve İran devletlerinin uluslararası politika ve diplomaside ortak bir duruş ve politika takip etmeye mi çalıştığı sorusunu da akla getirmektedir. Son tahlilde Türkiye'nin İran'ın nükleer programı ve bir uzlaşya ulaştırılması konusunda sarf ettiği çabalar yerini bulmuş, fakat gerek İran gerekse de ilgili diğer taraflarca yeteri kadar hakkı teslim edilmemiştir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, Twitter hesabından yaptığı, "*Obama ile Ruhani arasındaki telefon görüşmesini memnuniyetle öğrendim. Uzun zamandır böyle bir diyalog olmasını teşvik ediyordum. Umarım bu iyi bir başlangıç olur,*" (Anadolu Ajansı, 27.09.2013) şeklindeki açıklaması, belki de Türkiye'nin Batı'yı İran'la diplomatik barışçıl çözüme ikna etmesinin bir göstergesi ve pozitif arabuluculuk rolünün bir semeresi olmuştur. Bir diğer okumayla, tarihsel olarak büyük öneme sahip Obama-Ruhani görüşmesi, özetle "*Turkey Out Iran In*" şeklinde bir algıya yol açan, diplomasi yoluyla İran'ın uluslararası sisteme dâhil edilmesinde Türkiye'nin arabuluculuk rolünün devre dışı bırakıldığına dair bir izlenime yol açtığı, ayrıca not edilmelidir.

Ruhani-Obama (telefon) görüşmesi, İran'ın bölgesel liderliği ve etkinliği ele geçirmesinde, uluslararası politikada kilit bir konuma yükselmesinde ve sahip olduğu "devlet kimliğinin revize edilmesinde" (Firouzabadi, 2013) önemli bir adım ve ABD-İran ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmakla beraber, Türkiye-İran ilişkileri bağlamında bir milat sayılabilir. İran'ın, ABD ve uluslararası toplumla bir barışa ulaşması durumunda, uluslararası politik dengelerin bütünüyle değişeceği ve tarihin yeniden İran'a bir şans tanıyacağı ve bunun aynı zamanda Şii blokunu güçlendireceği söylenebilir. Buna ilave olarak, ABD faktörü ve İran'ın ABD ve müttefikleriyle sorunlu ilişkileri, Türkiye-İran birlikteliği, işbirliği ve yakınlaşmasının önündeki engellerden birisi ve politik bir gerilim noktası olduğu da ifade edilebilir.

Nükleer görüşmelerin yapıldığı esnada Batı/ABD-İran yakınlaşmasının (Kenya'daki alışveriş merkezi baskınında olduğu gibi) yeni bir terör dalgasıyla imtihan edileceği öngörülebilir. Zira Batı dünyasının Doğu ve özelde İslam dünyası ile sürekli bir çatışma halinde olmasını isteyen, krizlerden medet uman ve Doğu-Batı çatışmasından çıkar sağlama arzusu içinde bir kesimin varlığı bilinmektedir. Bu kesimin, ABD ile yaşanan yumuşamanın Suriye'de de nispi bir yumuşamaya yol açacağı ve Türkiye, İran ve Irak'ın aralarındaki gerilimin seviyesinin biraz olsun düşeceği ifade edilebilir. Özellikle son yıllarda bölgedeki ikili ve çok taraflı ilişkilerin oldukça zayıfladığı göz önünde bulundurulursa, bu yakınlaşma(ların) yeni birlik(telik)lerin kurulması sürecini bilhassa hızlandıracağı söylenebilir.

İran Dini Lideri Hamaney'in yaptığı bir konuşmada diplomaside *kahramanca bir esnekliğe (heroic flexibility)* inandığını, (Ruhani'ye) "*dünyadaki değişiminin idealleri ve hedefleri değiştirmek için bahane kılınmaması*" (Dursunoğlu, 2013) uyarısında bulunarak söylemesi, Ruhani'nin Obama ile yakınlaşmasının ve buzların erimesinin çerçevesini oluşturmuştur. Ana hatları Hamaney tarafından çizilen "kahramanca esneklik" veya "çekici saldırı" politikası, İran'ın dış politikada takip ettiği sert tutumundan yumuşamaya ve esnekliğe gitmesine ve bu süreçte devrimin temel ideal ve ilkelerine bağlı kalmasına referans vermektedir. Bu esneklik politikası, İran ulusal çıkarlarını önceleyen, sınırları Devrim'in prensipleriyle çizilmiş bir esnekliğe işaret etmektedir.

İran rejiminin katı tutumu ve yapısına rağmen biranda gevşediğini ve bu sertliğin tamamıyla Ahmedinejad'dan kaynaklandığını, Ruhani dönemi ile her şeyin değiştiğini söylemek çok saf dillilik olacaktır. Devletler de insanlar gibi değişir; doğar, büyür ve ölür; baki kalan devlet politikaları ve rejimi elinde bulunduran güçlerin takip ettiği siyasetler olduğunu siyasi tarih sayısız kere göstermiştir. İran'da radikal kesimin halen çok güçlü olduğu dikkate alınır, bütünüyle rejimsel ve siyasi bir yumuşamadan bahsetmek oldukça güç olacaktır. Fakat bu yumuşama çabaları, bölge ve Suriye açısından olumlu sonuçları da beraberinde getirecektir.

İran-Batı/ABD yakınlaşması, İran'ın Rusya ve Çin'in kucagina itilmesine engel olacağı gibi, (Rus dış politikasında) İran enerji sorununun, Rus ulusal çıkarları çerçevesinde pazarlık konusu olmaktan çıkacağı ve bu yüzden Moskova'nın elini zayıflayacağı belirtilmektedir (Askeroglu, 2013). Rusya'nın İran'a yönelik dış politikası, uluslararası konjoktüre, uluslararası politikadaki ve bölgedeki gelişmelere paralel olarak değişebilmekle beraber, temelde silahsızlanmayı destekleme, savaş ve rejim değişikliğini önleme, bölgesel güvenliği sürdürme, yaptırımları minimize etme, diplomatik bağları/baskıları güvence altına alma ve enerji ve ekonomik işbirliğini devam ettirme yönündedir (Weitz, 2013).

Ayrıca nükleer sorun karşısında Rusya'nın İran'ı desteklemesi, Moskova'nın Ortadoğu'da varlığını sürdürmesi anlamına gelebileceği gibi, nükleer program, nükleer silahlar ve silahların kontrolü gibi konularda -BM zemininde olmak üzere- Rusya'nın ABD ile pazarlık masasına oturmayı sürdürmesini de sağlayacaktır. Bu ise Rusya'nın uluslararası ilişkilerde prestijini artıracak bir durum olarak kabul edilebilir. Batı/ABD ile İran yakınlaşması, Orta Asya enerji kaynaklarının Batı/Avrupa'ya aktarımında Rusya'yı devre dışı bırakabileceği gibi İran'ın (bölgedeki) etkinliğini ve ticari kapasitesini de artıracaktır. Batı ile İran başta olmak üzere bölge ülkelerinin bir yakınlaşma içine girmesi, Rusya'nın bu bölge ülkeleriyle Batı/Avrupa-ABD arasında arabuluculuk rolüne büyük darbe vuracağı not edilmelidir.

Başkan Obama'nın BM'nin 68. Genel Kurul oturumunda, "...ABD, en azından bizim nazarımızdan en yüksek derecedeki uluslararası beklentileri karşılamayan, fakat temel/öz çıkarlarımızda bizimle çalışan hükümetlerle zaman zaman birlikte çalışacaktır..." (The White House, 27.09.2013) şeklindeki ifadelerinden, Obama yönetiminin dış politika angajmanları itibariyle Suriye, Mısır ve İran gibi ülkelerin rejimlerini rahatlatarak adımlar atacağı anlaşılıyordu. Bu bağlamda Obama dönemi Amerikan dış politika ve diplomasi açılımlarının Amerikan pragmatist dış politika ilkelerini yansıttığını ifade edilebilir. Amerikan politikalarının sonuçları, biraz da bölge ülkelerinin bu yeni diplomatik düzenden ne kadar istifade edeceklerine ve ne kadar kendi çıkarlarına göre yönlendireceklerine bağlı olmuştur.

Nükleer müzakereler ve Batı ile yakınlaşma konusunda bölgede yaşananlara ve ABD ve İran arasındaki yakınlaşmanın sebebine değinen Bayraktar'a göre bölgedeki temel değişiklik, Ortadoğu'da rejimlerin demokrasiye evrilmesini öngören "Büyük Ortadoğu Projesi'nin" çöpe atılmasıdır ve ABD'nin İran 2009'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden itibaren Arap isyanlarının da etkisiyle diken üstünde oturmakta ve ABD ile sorunlarını çözmüş bir İran'ın Batı için Orta Doğu'daki birinci çıkar alanında çok önemli bir ortak haline gelebilecektir. Bu bağlamda bölgede yaşanan gelişmeler Türkiye açısından çok sayıda risk ve fırsatı beraberinde getirmiştir. En büyük risk ise Türkiye'nin oyun dışında kalması, geçmişte çok eleştirdiği "Orta Doğu'dan uzaklaşmış bir Türkiye" noktasına dönme olasılığıdır. ABD ile yakınlaşmış bir İran ise Türkiye'nin Batı için jeopolitik ağırlığını azaltan bir unsur olma ihtimali içermektedir (Bayraktar, 2013).

ABD, İran'ı kontrol edebilirse Asya'yı da kontrol edebileceğini bildiği için İran üzerinden bölgeyi etkisi altına almak istemektedir. Eğer bunu yapabilirse, hem İsrail'in güvenliğini sağlamış olacak hem de bölgede ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlar elde edecektir. Bu yüzden ABD, İran'la karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkiler kurmayı istemektedir; değilse baskı ve tehdit yoluna başvurarak bunu yapacaktır. Asgari müştereklerle bile olsa İran'daki iktidarla işbirliği yapma seçeneğini ABD hep masada tutmaktadır. ABD'nin bunu yaparken tepeden inme ve süper güç olmasının verdiği rahatlık, İran'ın itirazı ile karşılaşmaktadır. İran'da 2017 yılının başında vefat eden Rafsancani gibi muhafazakâr devlet adamları bile ABD-İran gerginliğinin azaltılmasını istemekteydi. Netice olarak; bugün dahi Trump döneminde her iki tarafın da ortamı geren konuşmalar yapması birbirlerine kapıları tam olarak kapattıkları anlamına gelmeyecektir (Akgün ve Semiz, 2005: 176-177).

Akif Emre'ye göre, İran'ı köşeye sıkıştırmak için her fırsatta rejimin insan hakları karnesini, özgürlükleri, demokrasiyi, dini yönetim anlayışını öne süren ve sisteme yönelik eleştirilerle değişim isteyen ve bu yönde baskı yapan uluslararası kamuoyu nükleer görüşmeler esnasında bunların hiç birini gündeme getirmeden barıştan bahsetmiş; iki farklı pragmatizmin siyasal bileşenlerinin bulunduğu bir telefon diplomasisi sahnelenmiştir (Emre, 2013). Amerika ile İran'ın -uluslararası camiada genelde öne sürülen ön koşullar olmaksızın- yeniden görüşmelere başlaması, bölgede hem de sınır komşusunda ortaya çıkacak bir nükleer tehdit karşısında Türkiye'yi rahatlatan bir gelişme olmakla beraber, yaptırımların kalkması durumunda gerek sıkışmış durumda bulunan Türkiye-İran ikili ticaretinin önündeki engelleri kaldıracak, gerekse de Türkiye'nin bölgedeki (enerji, altın, bankacılık, gıda vs. alanlarda) ticaret hacmini daha ileri bir düzeye taşıyacaktır. Davutoğlu'na göre, İran aleyhinde yaptırımlar hafifletildiği takdirde İran ve Türkiye arasında ticaret hacmi 50 milyar dolara ve yaptırımlar tamamen kaldırıldığı takdirde ise bu rakamın 100 milyar dolara çıkacaktır. Yaptırımlar kaldırıldığı takdirde İran enerji ihracatını arttıracak ve böylece alt yapı yatırımlarına yönelecek ve sonuçta İran milletinin refah ve serveti gelişecek, bu da talebin artması anlamına gelecektir. Zira Türkiye, İran piyasasında artan talebe karşılık vermek üzere iyi imkânlarla sahiptir (IRNA, 03.10.2013).

4. SONUÇ

Türkiye'nin diplomasisini işletirken pasif bir tavır alması veya bunu sürdürmeye devam etmesi, bölgede sahip olduğu konumunu ve dinamiklerini İran'a kaptırması anlamına gelecek olmasıdır. Bu bağlamda Türk diplomatları bölgesel dengeleri ve yeni değişen şartları anında gözlemleyerek, çok hızlı adımlar atmak zorundadır. Aksi bir durum, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar verecek; böyle bir şey Türk diplomasisinin karnesine negatif yönde yansıtacaktır. Türkiye gerekli öncül-diplomatik teşebbüslerde bulunamazsa sahnede oynanan "oyun"un dışında bırakılacak veya kalacaktır. Ambargonun kalkması durumunda, Türkiye ambargoya uyan taraflardan birisi olacağı için hâlihazırda İran'la durmuş olan ticareti yeniden canlanacak ve bankacılık/finans sisteminin rahat çalışmasının önu açılacaktır. Bu noktada İran-Amerika/Batı yakınlaşması, büyük buhranlar yaşayan küresel finans piyasalarına rahat bir nefes aldırarak ve uluslararası ekonomik dalgalanmalar biraz daha istikrarlı bir zemine oturacaktır. Eğer Trump ve Ruhani döneminde de ABD ve İran ilişkileri iyileşme yönünde devam ederse, Amerikan'ın stratejik bir müttefiki olan Türkiye'nin İran'la ilişkilerinin de istikrarlı bir yönde ilerleyeceği; buna ilave olarak, Türkiye ve İran'ın bölgedeki liderlik pozisyonları itibariyle ibrenin İran lehine kayabileceği ileri sürülebilir. Böyle bir durumda Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politika stratejileri sorgulanır hale gelecek; hükümet iç politikada, bölgesel dış politik angajmanlar dolayısıyla köşeye sıkıştırılacaktır.

ABD ve uluslararası toplumla (nükleer sorun gibi) problemlerini çözmüş bir İran, bölgede daha çok söz sahibi bir ülke olacaktır. Ayrıca, Türkiye-İran liderliğinde güçlü bir işbirliği zemininin oluşması bağlamında düşünüldüğünde, Amerikan-İran ilişkilerinin normale dönmesi, Türkiye-İran yakınlaşmasını artırabilecek bir faktör olacak; İran nükleer sorununun başından beri İran lehine Batı'yla diplomatik temaslar, müzakereler ve arabuluculuk faaliyetleri sürdüren Türkiye'nin karnesine artı bir not ilave edilecektir. Uluslararası ilişkilerde (nükleer) sorunlarını çözmüş bir İran, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde ve uluslararası politikada sarf ettiği diplomatik ve siyasi çabalar göz önünde bulundurulsa, Türkiye'nin hanesine olumlu bir not kaydedilmesine ve Türk-İran ilişkilerine artı bir değer eklenmesine vesile olacaktır.

Uluslararası ilişkiler ve dış politikada yaşanan gelişmeler hakkında aceleci ve peşin hükümlü olmamak gerek. Öfkeyle kalkan zararlar oturur. Ani verilen kararlar ve tepkiler, geri dönülemez sorunlara yol açabilir. Bu noktada, bir hususu not etmek gerekirse; Türkiye'de İran'la ilgili yapılan değerlendirmeler genellikle ya duygusal tepkiler ya da anlamsız öfkeler veya muhabbetle örülü söylemlerden ibaret kalıyor ve soğukkanlı ve stratejik analizlere pek rastlanmıyor. Olanları da genelde tepeden inmece bir yaklaşım sergiliyor (Güngör, 2013). Bu iki ülkenin yönetimleri değişse bile bölgenin ve coğrafyanın en önemli aktörleri olarak yollarına devam edecekleri kesin görünüyor. Dün Amerika'nın İran'a saldırmasından bahsedilirken, bugün barışın neleri kapsayacağı konuşuluyor. Zira bu gelişmeler, görüşmeler veya yakınlaşmalar, "zamanın ruhuna" uygun, şaşırtıcı bir şekilde hızla değişiyor ve yine sora eriyor. Önemli olan, gelişmeleri yakından takip etmek, dikkatle ve hızla, algılamak ve aynı tempoda dış politika hamleleri üretebilmektir.

Her ne olursa olsun, Türkiye ve İran birbirlerinin komşusudur ve aralarında derin kültürel, sosyal ve akrabalık ilişkileri ve bağları mevcuttur. İki ülke arasında rekabet ve yer yer gerginlikler olsa da ekonomik ve ticari yönden önemli ve hayati bağlar bulunmaktadır ve bu ilişkiler daha güvenli bir bölge ve dünya için geliştirilmelidir. Siyasi tarih, Türkiye ve İran'ın zaman zaman rakip devletler olsalar, farklı müttefik ilişkilerine sahip bulunsalar veya ayrı politik bloklarda yer alsalar da, asırlarca aralarındaki ticari, kültürel, sosyal ve ailevi bağları sürdürdüklerini göstermiştir. Devletler, siyasetçiler, devlet adamları ve insanlar ölür; ama onların mirasçısı halklar ve arkalarından bıraktıkları "hayaletleri/ruhları" hep baki kalmaya devam eder. Nükleer müzakerelerden uluslararası ilişkilerin çıkardığı ders; düşmanlık ve keskin rekabetin yerini dostluk ve işbirliğine bırakmasının daha güvenli bir dünya için paylaşılması gerekli bir sorumluluk olduğudur.

KAYNAKÇA

- Abna Haber Ajansı (29.09.2013). "Obama İle Yaptırımlar Ekseninde Görüşüldü", <http://tr.abna24.com/service/iran/archive/2013/09/29/467962/story.html>. Erişim Tarihi: 07.11.2016.
- Acar, G. (2012). "İstanbul'da Nükleer Zirve Parçalı Bulutlu", *Milliyet Gazetesi*. <http://www.milliyet.com.tr/istanbul-da-nukleer-zirve-parcali-bulutlu/dunya/dunyadetay/15.04.2012/1528335/default.htm>. Erişim Tarihi: 30.10.2016.
- Amerika'nın Sesi (28.09.2013). "Obama Ruhani'yle Telefon Görüşmesi Yaptı", <http://www.amerikaninsesi.com/a/obama-ruhaniyle-telefon-gorusmesi-yapti/1758768.html>. Erişim Tarihi: 10.09.2016.
- Akgün, B. & Semiz, Y (2005). "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *SÜ-İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9). <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/368>. Erişim Tarihi: 10.12.2016.
- Anadolu Ajansı (27.09.2013). "Obama Ruhani İle Telefonda Görüştü", Anadolu Ajansı, <http://aa.com.tr/tr/dunya/obama-ruhani-ile-telefonda-gorustu/215324>. Erişim Tarihi: 29.10.2016.
- Arıkan, P. (2012). "İran'la P5+1 Ülkeleri Arasında Yeniden Başlayan Nükleer Müzakereler", *ORSAM*. https://www.academia.edu/1799941/%C4%B0ran_ile_P5_1_%C3%9Ckeleri_Aras%C4%B1nda_Yeni_den_Ba%C5%9Flayan_N%C3%BCkleer_M%C3%BCzakereler. Erişim Tarihi: 07.08.2016.
- Askeroğlu, Sabir (12 Ekim 2013). "İran-ABD Yakınlaşmasının Rus Dış Politikasına Etkileri", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/10/12/7248/iran-abd-yakinlasmasının-rus-dis-politikasına-etkileri>. Erişim Tarihi: 07.10.2016.
- Bayraktar, B. (2013). "Ortadoğu'da Dengeler Değişirken Türkiye Ne Yapmalı?", *Euronews*. <http://tr.euronews.com/2013/10/02/analiz-ortadogu-da-dengeler-degisirken-turkiye-ne-yapmalı>. Erişim Tarihi: 05.10.2016.
- Bilici, A. (30.09.2013). Pilotlar Konusunda İran Yardımcı Olacak, <http://www.haberyirmibes.com/dunya/pilotlar-konusunda-iran-yardimci-olacak-h4430.html>. Erişim Tarihi: 11.11.2016.
- CNN (30.09.2013). "CNN Poll: Iran Nuclear Weapons", <https://www.edition.cnn.com/2013/09/30/politics/cnn-poll-iran-nuclear-weapons/index.html>. Erişim Tarihi: 02.10.2016.
- CNNTÜRK (17.05.2010). "Anlaşma Tamam, Nükleer Takas Türkiye'de", <https://www.cnnturk.com/2010/dunya/05/17/anlasma.tamam.nukleer.takas.turkiyede/576482.0/index.html>. Erişim Tarihi: 11.07.2016.
- Dışişleri Bakanlığı (25.09.2013). "Sorularla Dış Politika", <https://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 20.10.2016.
- Dursunoğlu, A. (2013). "İran ve ABD Arasında Yeni Bir Sayfa 'Kahramanca Esneklik'", *Yakın Doğu Haber*. <http://www.ydh.com.tr/makale.php?MID=380>. Erişim Tarihi: 10.11.2016.
- Emre, A. (2013). "İran Dünya Sistemi İle Barışıyor Mu?", *Yeni Şafak Gazetesi*. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/iran-dunya-sistemi-ile-barisiyor-mu-39954>. Erişim Tarihi: 10.12.2016.

EKOTRENT (28.09.2013). "İran Sessiz Sedasız 3 Türk Şirketini Satın Aldı", <http://ekonomi.haber7.com/turkiye-ekonomisi/haber/1079487-iran-sessiz-sedasiz-3-turk-sirketini-satin-aldi>. Erişim Tarihi: 08.08.2016.

EURONEWS (30.09.2013). "Askeri Müdahale Tehdidi Ve Yaptırımlar İran'ı Masaya Oturttu", *Euronews*. <http://tr.euronews.com/2013/09/30/askeri-mudahale-tehdidi-ve-yaptirimlar-iran-i-masaya-oturttu>. Erişim Tarihi: 12.11.2016.

Fırouzabadi, S. J. D. (2013). "Identity-Based Consequences of Iran-US Talks: Which Talks? Which Identity?", *News International*, https://www.international.to/index.php?option=com_content&view=article&id=9985:identity-based-consequences-of-iran-us-talks-which-talks-which-identity&catid=219:iran-review&Itemid=313, Erişim Tarihi: 12.10.2016.

Gearan, A. (26.09.2013). "Kerry, Iranian Foreign Minister Zarif Hold Private Meeting On Sidelines Of Nuclear Talks", *The Washington Post*. http://articles.washingtonpost.com/2013-09-26/world/42429890_1_kerry-u-s-secretary-state-john-f. Erişim Tarihi: 30.09.2016.

Güngör, N. (2013). "Obama-Ruhani Nereye?", *Star Gazetesi*. <http://www.star.com.tr/yazar/obamaruhani-nereye-yazi-795699>. Erişim Tarihi: 07.12.2016.

Gürses, U. (2013). Rekor Altın İthalatında Yine İran 'Kokusu', *Radikal Gazetesi*. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ugur-gurses/rekor-altin-ithalatinda-yine-iran-kokusu-1152754>. Erişim Tarihi: 10.10.2016.

Iran Turkish Radio (20.06.2013). "Moskova Müzakereleri Sona Erdi, Uzmanlık Oturumu Düzenlenecek", *Iran Turkish Radio*. <http://turkish.irib.ir>. Erişim Tarihi: 07.07.2016.

İrna (03.10.2010). "Davutoğlu: Yaptırımların Kaldırılmasıyla İran-Türkiye Ticaret Hacmi Yüz Milyar Dolara Yükelecek", <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/davutolu-yaptirimlarin-kaldirilmasiyla-iran-trkiye-ticaret-hacm-yz-mlyar-dolar/5063>. Erişim Tarihi: 11.12.2016.

İktisadi Kalkınma Vakfı (2011). "İran'ın Nükleer Programı İle İlgili Müzakereler İstanbul'da Gerçekleştirildi", *İKV E-Bülteni*. https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/iranin_nukleer_programi_ile_ilgili_muzakereler_istanbulda_gerceklestirildi.pdf, Erişim Tarihi: 30.09.2016.

Karaağaçlı, A. (2010). "Nükleer Takas Anlaşması", *BİLGESAM*. <http://www.bilgesam.org/incele/1273/-nukleer-takas-anlasmasi/#.WL5YfoHyjIU>. Erişim Tarihi: 10.10.2016.

Mehr News Agency (30.09.2013). "İran-ABD Arasında Direkt Uçuş Hattı". <http://tr.mehrnews.com>, Erişim Tarihi: 09.11.2016. Ayrıca Bk. "Bölge Sorunları Bölge Ülkelerinin İşbirliği ve Koordinasyonu Halledilmeli (19 Eylül 2013)". <http://turkish.irib.ir/haberler/iran/item/287940-ruhani-bolge-sorunlari-bolge-ulkelerinin-isbirligi-ve-koordinasyonu-halledilmeli>. Erişim Tarihi: 10.10.2016.

NTV (28.09.2013). "Obama-Ruhani Görüşmesine Gül'den İlk Yorum", <http://www.ntv.com.tr/turkiye/obama-ruhani-gorusmesine-gulden-ilk-yorum,b76194zZQke7qe5KqsGdkA>. Erişim Tarihi: 23.9.2016.

Özcan, M. (2013). "Kahramanca Esneklik, Çekici Saldırı", *Milli Gazete*. http://www.milligazete.com.tr/kahramanca_esneklik_cekici_saldiri/mustafa_ozcan/kose_yazisi/1676. Erişim Tarihi: 10.10.2016.

Sargın, D. (28.11.2012). "25 Yıldır İran'a Hangi Yaptırımlar Uygulandı?", *CNBCE*, <http://www.cnbce.com/haberler/turkiye/25-yildir-iran-a-hangi-yaptirimlar-uygulandi>. Erişim Tarihi: 10.10.2016.

Sinkaya, B. (2009). "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *ORSAM*. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/12/9bayram.pdf>. Erişim Tarihi: 10.10.2016.

Sinkaya, B. (2010). "İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı", *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 2(18), <http://www.orsam.org.tr/files/OA/18/6Bayram%20Sinkaya2.pdf>. Erişim Tarihi: 10.11.2016.

Şahin, M. (2013). "Sekiz Aday Tek Görüş: İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi". *Hazar Strateji Enstitüsü (HASEM) Seçim Gözlemciliği*. http://hasen.org.tr/content/userfiles/pdf/iran_hasen-onay_0.pdf. Erişim Tarihi: 17.06.2013.

The Guardian (27.09.2013). "İran'ın Nükleer Programı: Kerry Ve Zarif Görüştü". <https://www.theguardian.com/world/2013/sep/26/iranian-foreign-minister-john-kerry-un>. Erişim Tarihi: 06.06.2016.

The White House (27.09.2013). "Statement by the President" (James S. Brady Press Briefing Room). *The White House/Office of the Press Secretary*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/09/27/statement-president>. Erişim Tarihi: 29.10.2016.

Weitz, R. (2013). "Global Insights: Russia Warily Embraces Iran's Rouhani", *World Politics Review*. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/13142/global-insights-russia-warily-embraces-iran-s-rouhani>. Erişim Tarihi: 13.10.2016.

7-9 Kasım Nükleer Müzakereleri. <https://www.amerikaninsesi.com/content/iran-la-gorushmeler-ucuncu-gununde/1786881.html>; https://www.turkish.ruvr.ru/2013_11_09/Iran-AB-ve-ABD-temsilcilerinin-Cenevre-gorushmesi-sonuchsuz-bitti. Erişim Tarihi: 15.11.2016.

15-16 Ekim Nükleer Müzakereleri.

https://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131016_05_en.pdf;

<https://www.tr.irna.ir/News.aspx?Nid=80863476>; <https://www.aa.com.tr/tr/s/240733--quot-iranin-plani-onemli-bir-katki-quot>. Erişim Tarihi: 11.11.2016.